

Дејан В. Ајдачић
(Универзитет у Гађанску, Гађанск)

АУТОРСКИ НЕОЛОГИЗМИ-ИНДИВИДУАЛИЗМИ ДИМИТРИЈА МИТРИНОВИЋА (1913) И ДРАГАНА АЛЕКСИЋА (1922)

Аутор указује на лингвистичке радове о ауторским неологизмима у српској књижевности, међу којима је мали број радова о језику српске авангарде. Аутор усмерава пажњу на функцију коришћења новостворених речи у пропагирању новог духа и нове уметности. Већину индивидуализама Димитрија Митриновића у есеју „Естетичке контемплације“ (1913) чине потенцијалне речи, сложенице са префиксом *све-* (*свепојамност, свепојамно, свеобјамно, свеоткровење* и др), или суфиксом *-ост* (*разграђеност, средњомерност, животодавност, неспоразумност, свепродирност, правоумност, свеумилност, свудаприсутност* и др.). Указује се на место назива авангардних покрета са суфиксом *-изам* у кругу лексема са тим суфиксом. У другом делу рада издвајају се речи српског дадаисте Драгана Алексића из текста „Дадаизам“ (1922) из часописа које чине околионализми створени спајањем именица у једну реч (*какотедрагошић, секундизражај секундсекунда, моменторизик, паннервиста, милмомент* и др.).

Кључне речи: неологизми, авангарда, потенцијалне речи, околионализми, Димитрије Митриновић, Драган Алексић.

Став према новим речима у српској књижевности почетком 20. века био је знатно помирљивији и отворенији но средином 19. века, када читаоци и критичари нису прихватили обиље нових речи Ђорђа Марковића Кодера у његовом митографски сазданом свету. Змајеве потенцијалне речи и сатирички околионализми (*Јутутунска јухахаха*) лакше су прихватани но новостворене речи Лазе Костића, коме је утицајни Јован Скерлић замерао одвећ разбарушен однос према језику. Модерниста у предворју авангарде и авангардиста Станислав Винавер је у поезији испитивао звучне и значењске изражајне могућности нових речи, а има их у чудесним световима Винаверове прозе.

Лингвисти су се бавили ауторским неологизмима у српској књижевности, али је њихова пажња ретко била усмерена ка авангардним текстовима. О индивидуализмима писаца српске књижевности писали су лингвисти Милица Радовић Тешић (*С речима и речником* 2009), Александар Милановић (*Језик српских песника* 2010; *Реч под окриљем поетике*, 2016), Ала Лисенко (*Сербска та хорватска научно-фантастична лексика*, 2002), те песници Небојша Васовић у књизи о Кодеру (*Поезија као изванумиште*, 1983), Александар Стојковић („Непресушна моћ певања“ у књизи *Планета сигнализам*, 2018). Неке језичке аспекте у поезији Душана Матића дотичу поетичко-стилистика разматрања Леона Коена и Јована Делића (2015), док други проучаваоци књижевности нерадо залазе у лингвистичке аспекте. Предраг Тодоровић наводи у студији о везама дадаизма и зенитизма списак неологизама Драгана Алексића (Тодоровић 2014: 144).

У овом прилогу теоријска полазишта чине ставови које је Рајна Драгићевић представила у књизи о лексикографији и лексикологији српског језика. Ауторка указује на поделу неологизама Милице Радовић Тешић на лексичке, лексичко-семантичке неологизме и околионализме-индивидуализме (ДРАГИЋЕВИЋ 2018: 228), а ослањајући се на ставове Комисије за творбу речи Међународног славистичког комитета, раздваја индивидуализме на околионализме као „необичајено творене лексеме“ и потенцијалне речи – „које су настале по уобичајеним, општеприхваћеним творбеним обрасцима“ (ДРАГИЋЕВИЋ 2018: 230). Анализирајући индивидуализме у дескриптивним речницима српског језика, ауторка сугерише да би било корисно издвојити неколико типова индивидуализама: познате мотивне лексеме и уобичајена творбена средства, необичне лексеме настала по угледу на неку познату лексему, лексеме чији је механизам настанка прозиран, али које имају неочекивано значење, нове лексеме коју граде позната лексема са суфиксом у нетипичном значењу, лексеме чије је значење мотивисано метафоричким или метонимијским значењем, лексеме неочекиваног значења које је засновано на сличности својстава (нпр. са особинама ствари или животиња), лексеме са ономаатопејом у творбеној основи (ДРАГИЋЕВИЋ 2018: 232–233).

ИНДИВИДУАЛИЗМИ У ЈЕЗИКУ (ПРЕД)АВАНГАРДНИХ ПРОГРАМА И МАНИФЕСТА

У одбацивању старе уметности и залагању за модерну поетику и уметност, неки творци програмских текстова и авангардних манифеста су у текст уносили новостворене речи, које сведоче о модерном духу и новим појавама у њиховој језичкој реализацији. У залагању за нове духовне тво-

ревине и нове појаве употребом нових речи они се усредсређују на круг својих истомишљеника и нуде им нове појмове, идеје или примере новог писања.

Аутори који нису користили нове речи и изразе у манифестним текстовима сматрали су да ће њихови ставови бити разумљивији ширем кругу људи без неологизама и додатног напора за њихово схватање, а став према староме и новоме су исказивали полемички средствима – реторичким питањима, погрдама, похвалама. Такви текстови су мање усмерени ка истомишљеницима, а више ка могућим присталицама.

При пријему познатих речи, људи не размишљају о односима визуелног и звучног својства, граматичке форме и значењског садржаја, али сусрет са новом речи их подсвесно наводи да уоче доминантно својство, иако свесно они не размишљају да ли у новој речи претежу звучна, значењска или нека друга својства. Лингвисти поседују знања и појмове којима могу да објасне разне творбене моделе. Наведени су различити творбени типови индивидуализама које је учила Рајна Драгићевић. Ако у тексту са много индивидуализама анализирамо моделе творбе нових лексема, могуће је уочити учестале творбене моделе или њихово одсуство. Много нових речи створених по истом или сличном творбеном обрасцу у тексту једног аутора (са ослонцем на морфолошке чиниоце, звучне везе познате речи са новоствореном речју или пак значење) говори о извесној систематичности у стварању неологизама – потенцијалних речи или оказионализма. Аутор може бити склон одређеним префиксима или суфиксима, може у стварању ауторских неологизама да користи исте семе или исте граматичке форме. У уочавању системских веза више новостворених речи огледа се и одлика ауторског стила и језика, као и идејни и симболички контексти у којима он саздаје своје индивидуализме.

Када новостворене речи чине кључне речи у залагању за нову уметност, за модерну поетику или новог човека, оне задобијају додатни значај, јер им се приписује највећа пажња. Оне представљају значењска средишта око којих се граде неке од основних поставки текста. Такве новостворене речи се лако преносе у потоње текстове датог уметничког покрета или групе и асоцијативно се чврсто везују за њихове идеје.

Сам жанр уметничких програма или манифеста не захтева, али и не онемогућава појаву нових речи, тј. ситуација излагања нечег новог погодује њиховом стварању, али аутори манифеста према свом језичком осећању приступају језичком уобличењу својих погледа. Овде су одабрана два текста српских аутора који су се залагали за новог човека и нову уметност. Оба текста подразумевају позив на промену, праћен и стварањем нових речи које одређују духовне пројекција и залагања те двојице аутора.

НОВЕ РЕЧИ ДИМИТРИЈА МИТРИНОВИЋА

У дугачком филозофским идејама богатом есеју „Естетичке контем-пације“ Димитрија Митриновића, објављеном 1913. године у часопису Срба из Босне *Босанска вила* аутор тражи нови поглед на човека и његове спутане и још не испољене моћи. Текст је посвећен и личним, и социјал-ном аспектима, али пре свега је усмерен ка самоспознаји и свеобухватној спознаји света и делању у том свету.

Језик Димитрија Митриновића у овом есеју одликује филозофска терминологија са позајмљеницама, али и ауторски створеним новим речи-ма. У „Естетичким контемплацијама“ Митриновића посебно су учестале потенцијалне речи са префиксом *све-*. Најчешће су то семантички блиски придеви *свепојамни* и *свеобјамни*.

Али је до ужаса свирепа чежња духа за баш тим, правим сазнањем, том *све-појамном* мисли, том *свеобјамном* теоријом. Богови милосрдни, зашто нас казните нагоном целог, правог, *свеобјамног*, *свепојамног* сазнања! сва ста-новишта не могу се видети, осетити, ујединити са неког, једног *свеобјам-ног* и последњег, непретпостављеног; тражимо, праву, непромењиву, *свео-бјамну* и *свезначећу*, тајну свих тајна, откровење отајства, *свеоткровење*; дух људи да види *свеоткровење*, истину свих истина, последњу и једину истину; који предосећају *свеоткровење* и наслућују уједињење, изједначе-ње, помирење свих; истина, правду, место и време свих мисли; правду у *свеобјамном* њиховом кругу кругова: *свепојамност* је њихова страст

О учесталости потенцијалних речи у Митриновићевом тексту са пре-фиксом *све-* говоре и примери:

Срећа им је у *свемоћности*; свеспасавајуће топло осећајући *свеобајност* лепоте; може доћи до тог *свеизличног* извора ; бескрајност светова и *свесис-ље* живота спане и увије се у ништа ; Треба нашег срца и податност, *свеу-милност* наше љубави за њих, ; истину истина које треба да буду, о *свесас-милности*, *сведуховности*, *свемилости* и *свемислености* ; научити нас да ве-рујемо у *свемило*; и научити нас да поимамо, *свесмиленост*; и пре нас непосредно, открити објављење *свеистине* највишим међу нама ; Он је све-знање и *свепоимање* ; ми хоћемо *свепродирност* елемената свих у све и сан нам је преводивост израза једне разине на изразе свих других разина. ; Тра-жење је универзалне разине вредности, међупросторне, *сведодирне*, свуда продирне што тражимо ; *Свеспасавајући* истину бескрајне среће у себи вредности у себи, ; истину моралног смисла, *свемилости*, *свесмилености* бивствовања.

Велику важност има и ауторски неологизам *свеоткровење*, који је повезан са спознајом и истином свих истина. Ту реч аутор употребљава како би истакао циљ надилажења ограничења које спутавају људе, али код Митриновића *свеоткривење* и *свеобјамност* нису искључиво везани за ново доба. И у томе Митриновић није близак потоњим авангардистима који одбацују све старо. Он *свеобјамност* види и у минулим временима, и истиче Гетеа као пример:

правомислени и *свеобјамни* духом Волфганг Гете; Јер је душа *свеобјамност* и правда свега, љубав за све; страшна величина Волфганга Гетеа не у томе само што је највише од свих великих био космос, *свеобјамност*, *свудаприсутност* и што је у невиђеној и савршеној мери био равнотежа и стабилност, организам и хармонија,

Митриновић неколико пута понавља реч *неизмерје*:

даде напунити *неизмерјем* чињеница, сиротим *неизмерјем* поимања знањем или чулним осећањем, и да су све те чињенице садржане у исти мах и у *неизмерју* других кругова, међусобним испретпостављаностима; кад знају све *неизмерје* истина о томе како ствари изгледају дисперсирајмо се до последње саставине;

Већина Митриновићевих потенцијалних речи означава реалије према којима се он односи са наклоношћу и похвалама. Али у његовом тексту има и потенцијалних речи које исказују негативан однос:

Не освежава нас роса мисли, усахли смо, *поземљили* се до краја од живота практике инфериорног и кад је бедан и кад је велик стварањем; Како ће нас мртве вређати *сточност* и *крдост* гажених пукова који подносише увреду.

Очигледно је да Митриновић постојећим речима додаје у српском језику мање устаљени суфикс *-ост*, који чешће у источнословенским језицима исказује трајности одређеног стања. Српски језик није лишен те творбене могућности, али тако створене лексеме делују унеколико необично. Димитрије Митриновић је ослањајући се на пар победа : пораз, победник : побеђен, придеву *победнички* додао парњачки нови прилог, којим се атрибуира својство да је нешто везано за побеђеност (пораз) - *побеђенички*.

Митриновић саздаје кованице повезане са мишљењем, умом. О томе сведочи неколико примера: поцепани смо дакле, несложни, *разномислећи*; свођење бесмислености и *разносмислености* на смисао и једновитост. Много деценија након настанка Митриновићевог есеја, у радовима написаним о језику тоталитарних друштава постала је популарна реч „једноу-

мље“, а Митриновић је почетком 20. века створио врло добар опозит тада још не постојећој речи. Он спаја придеве *крив* и *умни* у околионализму *кривоумна*. У украјинском и пољском језику веома често се користи сема - *знавство*, *-znawstwo* у одређењу низа истраживачких дисциплина, док се у хрватском употребљава *-znanstvo* (*jezikoznanstvo*). Митриновић је створио необичну реч *несазнанство*: Први носе живот, други воде мисао, међу првима су грдни и бесловесни, међу другима они које боли *несазнанство* и који траже своје истине. Митриновић сучељавајући вајарство и сликарство пише: „истесану или изливену форму, у целој *несликарствености*“.

Већина неологизама Димитрија Митриновића у тексту „Естетичке контемплације“ су именице, међу којима има доста новостворених сложенница са префиксом *све-*, или суфиксом *-ост*. Необичније међу овим Митриновићевим речима су: *средњомерност*, *спазмодичност*, *неспоразумност*, *свепродирност*, *правоумност премудрости*.

Са становишта творбених модела, Митриновић радо ствара ауторски створене потенцијалне речи додајући устаљено коришћеном придеву суфикс *-ост* који ствара именицу *разграђен* > *разграђеност*, *неизбројан* > *неизбројност*, *животодаван* > *животодавност* а неким новоствореним речима по овом моделу он додаје још и префикс *све*: *умилан* > *свеумилност*, *појаман* > *свепојамност*, *смислен* > *свесмисленост*, *продиран* - *свепродирност*. Тим суфиксом, аутор указује на свеобухватност својства које се приписује нечему: *свесмислености бивствовања*. Сличан је образац искоришћен и у споју свуда + придев *присутан* преображен у именицу *свудаприсутност*. Суфикс се појављује и у околионалним придевима попут *свеизлечни*.

НАЗИВИ АВАНГАРДНИХ ПРАВАЦА

Суфикс *-изам* користи се у многим областима – филозофији (*платонизам*), епистемологији (*холизам*) уметности (*реализам*), психологији (*оптимизам*), религији (*паганизам*), политици (*фашизам*), науци (*емпиризам*), лингвистици (*околионализам*), економији (*протекционизам*), журналистици (*сензационализам*), опису социјалних механизма (*непотизам*) и др. (*цинизам*, *фатализам*, *афоризам*, *еротизам*). У многе језике ове речи су ушле са национално језичком адаптацијом француског суфикса. Као продуктиван суфикс он лако изражава и нове концепте, као на пример дисциплине назване по свом творцу *фројдизам*, *марксизам*, *фордизам*, *кејнсијанизам*. У сфери уметности овај суфикс је употребљен најпре у називу *класицизам*, али је постао продуктивнији од *романтизма*, да би током 19. века по истом творбеном обрасцу били названи *реализам*, *натурализам*,

символизам. У време авангардних покрета настала је права поплава назива којима су уметници истицали своју изузетност и јединственост – *футуризам, кубизам, дадаизам*, укључујући и пододређења, *кубофутуризам* и др. Овим називима, авангардисти су омеђавали поље свог идентитета и повлачили границе према другим авангардним групама. Назив групе се појављивао у манифесту који је одређивао обавезујуће ставове према уметности за припаднике те групе.

После славе коју стекао футуризам, суфикс *-изам* је постао веома продуктиван и у српском језику. Неки називи авангардних покрета 20-их година 20. века у српској култури су незнатно адаптирани из европских језика *експресионизам, надреализам, кубизам, дадаизам*, са одговарајућим називима особа *експресиониста, надреалиста, кубиста, дадаиста* у женском роду. Неки од назива уметничких праваца могу се јавити и у мушком роду *дадаист, надреалист*. И у српској књижевности творбени модел називања авангардних група помоћу суфикса *-изам* показао се продуктивним. Из наслова песме „Суматра“ и „Објашњења Суматре“ Милоша Црњанског изведен је назив *суматраизам*, који сам Црњански није ни користио ни волео. Још неки правци су добили своје особене називе у српској књижевности: *хипнизам, зенитизам*, уз одговарајуће називе за припаднике тих покрета – *хипниста, зенитиста*. О могућностима ширења семантичког поља сведочи и наслов „филма од папира“, сценарија Мони де Булија „Доктор Хипнисон или Техника живота“ (1923). О семантичким могућностима стварања речи говори и реч *зенитософија* у тексту *Kategorički imperativ zenitističke pesničke škole* (1922) Љубомира Мицића.

Велика раширеност назива овог типа се одражава и у употреби речи *-изми*, у множини, у значењу сви авангардни покрети. Суфикс *-изми* се употребљава у различитим значењима.

НОВЕ РЕЧИ ДАДАИСТЕ ДРАГАНА АЛЕКСИЋА

Драган Алексић, Србин у Загребу, прашки ђак, присталица радикалне авангарде објавио је кратак текст „Дадаизам“ 1922. у часопису Љубомира Мицића *Зенит*. Иако временска разлика између Митриновићевог и Алексићевог текста није велика, иако је у оба текста изражено залагање за другачију уметност и њено место у животу човека, разлика је у поставкама су толико велика, да би укључивање поређења самих идеја причињавало више тешкоћа но што би донело користи. Али независно од тога, могуће је и занимљиво уочити типолошке сличности у механизмима стварања нових речи.

Алексићев текст не припада манифестима који само апелативним стратегијама и вредносним оценама упућују поруке без нових речи, већ садржи семантички усложњене, онеобичене изразе и нове речи. Захваљујући чињеници да нове, околиционалне речи другим говорницима нису познате, оне имају и додатну експресивну моћ, па лако привлаче додатну пажњу и наводе читаоце да такве речи запамте. Алексић је у свој текст „Дадаизам“, објављен у *Зениту* увео неколико речи које суштински одређују његове главне поетичке појмове: *какотедрагошћ* и *секундизражај* које суштински одређују његове погледе на нову књижевност.

Драган Алексић приближава брзину живота - брзини као пожељном својству дадаистичких текстова *Не живимо годинама, већ минутима, секундама. Нека је свака секунда новост* <...> „Импортирајте секундсекунду и милмоменте“ Тежња према апстракцији је схваћена као склоност према брзини израза („секундизражај“) дадаиста је дефинисан као „паннервиста абстрактивите“. Алексићев неологизам „секундизражај“ изражава похвалу поетици скраћења дадаиста, али и позив за коришћење „секундоизражаја“. Ауторски неологизми *моменторизик*, *паннервиста*, *паннервиза*, *демонстрација секундоизражаја*, *брзотрзај* (ДАДА роман је *електрични радијски брзотрзај*) речито оцртавају склоност ка сабијању вербалног исказа у што мањи временски исечак. Избор речи које у неологизму представљају носеће семантичке компоненте у означавању краткотрајности јесу: *момент*, *секунда*, *брзо* и *трзај*. Алексић је у манифестном тексту „Дадаизам“ склон спајању две именице у једну реч. Михаил Епштајн, руски филозоф и лингвиста, велики поборник, практичар у стварању нових руских речи ову врсту новостворених речи назива једноречјем.

Код Алексића има глагола: *разеластичирати се*, *ускотрачњавати се*. Алексићев императив који појачава експресивност налога следбеницима дадаизма је: *Не ускотрачњавајте се. Треба се разеластичирати.*

*

На примеру два различита творбена модела и два различита извора мотивних лексема у стварању индивидуализама, показано је како ауторски створене нове речи функционишу у залагању за нове идеје о новом човеку Димитрија Митриновића и у залагању за дадатистичке поетичке поступке у тексту Драгана Алексића. Већину индивидуализама Димитрија Митриновића представљају потенцијалне речи, при чему велику учесталост у новоствореним речима имају префикс *све-* и суфикс *-ост*. Нове речи у манифесту Дадаизам већином чине околиционализми створени спајањем именица у једну реч, а ређе се ради о творби помоћу суфикса.

Сразмерно броју створених потенцијалних речи и ауторских индивидуализама у текстовима српских авангардиста, несразмерно је мало лингвистички оријентисаних студија посвећених језику и новим речима у манифестима и књижевним текстовима српских авангардиста.

ЛИТЕРАТУРА

- ДРАГИЋЕВИЋ 2018: Рајна Драгићевић, *Српска лексика у прошлости и данас*, Нови Сад: Матица српска.
- ДЕЛИЋ 2015: Јован Делић, „О надреалистичкој језичкој самосвијести: о фузији и фисији ријечи, о колажу и цитату“, у: *Авангарда: од даде до надреализма*, Београд: Институт за књижевност и уметност, стр. 309–318.
- ЕПШТЕЈН 2004: Михаил Эпштейн, *Знак пробела. О будущем гуманитарных наук*, Москва: Новое литературного обозрение.
- МИТРИНОВИЋ 1913: Димитрије Митриновић, *Естетичке контемплације* <http://www.rastko.rs/filosofija/delo/16030> (24.2.2020.)
- МИЛАНОВИЋ 2017: Александар Милановић, „Језичке игре у песничком ткању: интервју“, *Политика*, 22.01.2017. <http://www.politika.rs/scc/clanak/372528-/Kultura/Jezicke-igre-u-pesnickom-tkanju>
- ТОДОРОВИЋ 2014: Предраг Тодоровић, „Српска књижевност у авангардном кључу: везе дадаизма и зенитизма“, у: Слободанка Владив-Гловер, Милена Илишевић, Игор Перишић (ур.), *Транскултурна димензија славистичких студија и компаративна књижевност*, Београд: Институт за књижевност и уметност, стр. 137–178.
- РАДОВИЋ ТЕШИЋ 2009: Милица Радовић Тешић, *С речима и речником*, Београд: Учитељски факултет.
- РАДОВИЋ ТЕШИЋ 2008: „Структура актуелних неологизама у српском језику“. *Научни састанак слависта у Вукове дане : Граматика и лексика – дескриптивни и нормативни приступ*, № 37/1, Београд, стр. 361–369.

Дејан Айдачич

АВТОРСКИЕ НЕОЛОГИЗМЫ-ИНДИВИДУАЛИЗМЫ ДИМИТРИЯ МИТРИНОВИЧА (1913) И ДРАГАНА АЛЕКСИЧА (1922)

Резюме

Автор указывает на лингвистические работы по авторским неологизмам в сербской литературе, но обращает внимание что между ними небольшое количество работ о языке сербского авангарда. Автор обращает внимание на

функцию использования новосозданных слов в пропаганде нового духа и нового искусства. Большую часть индивидуализмов Дмитрия Митриновича в эссе «Эстетические контемплиации» (1913) представляют потенциальные слова - с префиксом *све-* (*свепојамност, свепојамно, свеобјамно, свеоткровење* и т.д.) или суффиксом *-ост* (*разграђеност, средњомерност, животодавност, неспоразумност, свепродирност, правоумност, свеумилност, свудаприсутност* и т.д.). Указывается место названия движений авангарда с суффиксом *-изм* в кругу лексем с этим суффиксом. Во второй части статьи представляются слова сербского дадаиста Драгана Алексича из текста «Дадаизм» (1922) из журнала «Зенит», которые являются окказионализмами, созданными путем слияния существительных в одно слово (*какотедрагошћ, секундизражај секундсекунда, моменторизик, паннервиста, милмомент* и т. Д.).

Ключевые слова: неологизмы, авангард, потенциальные слова, окказионализмы, Дмитрий Митринович, Драган Алексич.